

Szerbia diadalútja (1804–2000)

Gondolatok Latinka Perović *Između anarhije i autokratije* c. könyvének olvasása közben

Történelmi előzmények

A XIX. század elején Szerbia a hatalmában már erősen megtépzott Török Birodalom európai részének kicsi tartománya volt csupán. Belgrádban egy Hadzsi Musztafa nevű pasa képviselte a szultánt, akit a körülötte szolgáló janicsárok puhánynak minősítettek, ezért 1801-ben meggyilkolták, s ezzel a korábnál sokkal elviselhetlenebb terror következett a *rája* népre, ami ellen sok-sok szervezetlen ellenállás támadt. Néhány évi véres elnyomás után, 1804-ben, Szendrő (Smederevo) városában a szervezkedő elégedetlenkedők mintegy háromszáz fős csoportja vezérül választotta magának a 38 éves, már harcedzett Đorđe Petrovićot. A vezér világlátott ember volt, 21 éves korában már részt vett édesapjával egy török elleni felkelésben, de miután menekülni kényszerült, mielőtt ezt megtette volna, a vele tartani vonakodó apját lelőtte, nehogy az a törökök fogságába kerüljön. Egy ideig Magyarországon élt, Szlavóniában egy kólostorban erdőőrként szolgált. Törökül Kara, vagyis Fekete nével illették, e nevét a keresztnévvel egybeolvasva így vált a Karađorđević dinasztia névadójává. Ezzel a felkeléssel Szerbia megindult azon a mintegy két évszázadon át tartó hadi- és egyben diadalúton, amelyen folyamatosan erősödött, gyarapodott, tekintélye állandóan nőtt a világban.

Latinka Perović, több tanulmánya egybegyűjtésével, könyvet írt nagyjából erről, egy ugyancsak rögzös, véres belső leszámolásokkal és külső háborúkkal terhelt időszakról. Egyik írásában lábjegyzetben hivatkozik Ljubodrag Dimić és társai *Srbija 1804-2004 (suočavanje s prošlošću) [Szerbia 1804-2004, (szembesülés a múlttal)]* című kötetre, amelyben Dimić megállapítja, hogy a jelzett két évszázad alatt Szerbiában tizenkét háború, számtalan felkelés és lázadás, valamint több polgárháború dúlt. A szerb ügy a XIX. század folyamán szinte állandóan ott szerepelt az európai nagyhatalmak egyezkedéseinek tételeként, jóllehet általában beleolvadt a *keleti*, majd később a

balkáni kérdésként ismert, a Török Birodalom felbomlásából adódó politikai ügybe. Részben e kérdés megoldására tett kísérletnek tekinthető az első világháború után az SHS állam létrehozása, s a második után a titói államszövetség keretében Jugoszlávia újrászervezése. A kísérletek azonban rendre rosszul sikerültek, Jugoszlávia háromszor is megszűnt, Szerbia azonban a kosovói kérdéssel továbbörökíti a keleti kérdést. Napjainkban már nem Európa, hanem a világ nagyhatalmai foglalkoznak Szerbiával, ezúttal azonban elszakadni vágyó tartománya kapcsán *kosovói kérdésnek* nevezik csupán. A keleti kérdés a XXI. században is tovább él tehát.

A Török Birodalom összeomlásakor támadt hatalmi űrben nyílt lehetőség az első világháború kirobbantására a szerb állam szerveinek közreműködésével a Sarajevóban elkövetett trónörökös-gyilkosság ürügyén. A második világháború szintén a Szerbiában történtek miatt terjedt ki a Balkánra, majd az összes környező országra. 1944 tavaszán ugyanis, londoni biztatásra, kiráypárti katonatisztek kormány elleni puccsal megakadályozták, hogy Jugoszlávia csatlakozzon a Hitler által szőtt hatalmi csoportosuláshoz.

A Karađorđe által vezetett felkelőknek, egy évtizedig tartó sikeres harc eredményeként, még Belgrádból is sikerült kiűzniük az öt évszázadon át zsarnokoskodó törököket, de miután 1813-ban az orosz cár Szerbiát átengedte a szultánnak, Karađorđe kénytelen volt elmenekülni. A hamarosan kirobbant újabb felkelés eredményeként vált Szerbia előbb némi függetlenséggel rendelkező török tartománnyá, majd az 1878-as Berliini Kongresszus döntése eredményeként már nemzetközileg is elismert független fejedelemséggé, később királysággá. A Berliini Kongresszus előtt területe nem volt nagyobb csak mintegy másfélszerese a mai Vajdaságnak, a századfordulón már majdnem elérte az 50 000 négyzetkilométert. Az első világháborút közvetlenül megelőző első és második balkáni háborúban Szerbia vezető szerepet játszik. Számára bőséges hozadéka is van a Török Birodalom

maradékai felszámolását célzó eseménysornak. Így megerősödve kerül sor az első világháborúra, amelynek vége Szerbia számára már sokkal nagyobb haszonnal jár, hiszen a Balkán vezető hatalmává lép elő azáltal, hogy a szerb politikusoknak sikerült az új államban a saját dinasztiajuk képviselőjét az új állam királyává tenni.

A szerbiai események természetesen közvetlenül érintették Magyarországot, s ezek az érintések hol a két állam kapcsolatának erősödésével, hol pedig egymás elleni tevékenységgel, esetenként háborúzással jártak. Ez utóbbinak legfőbb oka az volt, hogy a szerb-ség a törökellenes felszabadulási harcokat a környező államokban élő nemzetársainak egy államba való tömörítésének harcává fejlesztette. A XIX. és a XX. században Szerbián kívül a legnagyobb tömegben az akkori Magyar Királyság területén éltek szerbek. A velük és értük folytatott első nagy, fegyveres összecsapás az 1848-as magyar szabadságharcban jutott kifejezésre. Az akkori szerb fejedelemségből mintegy tízezer harcos özönlött a Délvidékre és szította, támogatta, erősítette a magyarországi szerbeknek a budapesti forradalmárokkal szembeni harcát. Az 1878-as Berliini Kongresszuson, mint már jeleztük, több balkáni állammal együtt Szerbia is megkapja függetlenségét, a kongresszust kezdeményező Osztrák-Magyar Monarchia pedig jogot kap Bosznia és Hercegovina igazgatására, azonban már akkor nyilvánvaló volt, hogy ez az utóbbi döntés szintén komoly szerb-magyar ellentéteket szül majd. Jórészt az 1914-es szarajevói merényletnek is ez volt az egyik kiváltó oka. Az első világháború utáni trianoni békeszerződéssel létrehozott SHS állam keblébe – szerb hatalmi érdekek szerint – a szétszabdalt Magyarország területéből majdnem akkora terület került, mint amekkora Szerbia volt a vizsgált korszak kezdetén. A második világháború idején, 1941-ben Magyarország visszaszerez valamennyit ebből, a délvidéki magyarok azonban véres árat fizetnek a rövid szabadságért: több tízezer ártatlan magyart lemészárolnak, s mintegy 84 000-et elűldöznek. A második Jugoszlávia szétverése Milošević szerb kommunista pártvezető, majd államfő hatalomra jutásával kezdődött. Az általa kirobbantott délszláv testvérháború miatt százezrek menekültek el az országból, köztük magyarok tízezrei.

A keleti kérdés rudimentális elemeként öröklődött tehát napjainkra Kosovó kérdése. Ha innen végigtekintünk a szerb kérdésnek a világpolitikai szintérré kerülő 1804-es eseményeitől kezdve a dél-szerbiai tartomány ügye végleges megoldásának tűnő nagyhatal-

mi erőfeszítéseikig, akkor éppen azt a diadalutat elemezzük, amelyet a kicsi török tartományból lett Szerbia tett meg két évszázad alatt.

Milyen volt belülről ez a Szerbia akkor, amikor a XIX. században a sikere érlelődött? Erről ad képet Latinka Perović szerb történész a májusban Újvidéken is bemutatott könyvében. Az alábbiakban kiragadunk néhány részletet a szerző tanulmányaiból.

A szerbiai vasút példája

A XIX. század negyedik negyedének kezdetén vált időszerűvé a vasútépítés Szerbiában. Ekkor már volt az államnak függetlensége, alkotmánya, királya, s voltak politikai pártjai. Három párt vetekedett a hatalomért, nevükből nagyjából következtetni lehet politikai elkötelezettségükre: Napredna (haladó), Liberalna (szabadelvű) és Radikalna (radikális) stranka (párt). Latinka Perović könyvének egyik tanulmánya azt elemzegeti, hogyan zajlott le az Európához közeledés szimbólumának, a vasút megépítésének a vitája a belgrádi parlamentben. Annak idején a Haladó Párt vezette a kormányt, élén egy európai műveltségű, Milan Piroćanac nevű jogász állt. Az ő ideje alatt három fundamentális jelentőségű törvényt hoztak meg: a bíróságok függetlenségéről, a sajtószabadságról valamint a gyülekezési és társulási szabadságról szólót. Ez alatt az idő alatt alakult meg a Nemzeti Bank, megreformálódott az adóztatási rend és a közoktatás, s gyöngült az egyház hatása az államirányításban. Mindezt összegezve leszögezhető, hogy a törököktől örökölt állami rend alaposan europaizálódott. A társadalom belső változásai azonban sokkal lassúbbak voltak a jogiaknál. „Mindezek a változások beleütköztek a radikálisok obstrukciójába” – szögezi le a szerző, amivel lényegében minősíti az akkori radikálisokat s pártjukat. Mi pedig – nem mellékesen – azt állapíthatjuk meg, hogy a napjainkban létező szerbiai radikális párt nem véletlenül vállalja eme elődjét ideáljának. „Az említett törvények mindegyik vitája kapcsán, a Haladó Párt kormányának minden említett intézkedése körül az állam kétféle értelmezése miatt folyt a harc: a) a népies, patriarchális államé, melynek lényegét a népi önkormányzás képezi, amely számára minden központi hatalom idegen és ellenség, valamint b) a modern, a törvényen alapuló jogi államé, amelynek határai között működik – a meghatározott illetékességeken belül – a központi és a helyi hatóság – és a társadalom kétféle: a) a patriarchális, zárt társadalom, illetve b) a modern, nyílt társadalom értelmezése miatt is.”

A szerző három okát látja annak, hogy a vasútépítés körüli heves vita az akkori politikai elitet jellegzetesen megosztotta. Az első ok az, hogy az építésre Szerbia nemzetközi kötelezettséget vállalt a Berlini Kongresszuson; a második, hogy Szerbia, Montenegróval együtt, 1884-ig az egyetlen olyan európai ország, amelynek nem volt vasútja. Abban az évben épült meg a Belgrád–Niš-vonal, amely által – miután 1888-ban összekötötték a török és a bolgár vonalakkal – megteremtődött a közvetlen kapcsolat Közép-Európa és a Közép-Kelet között. Ez meghatározó jelentőségű volt Szerbia fejlődése szempontjából; a harmadik ok pedig az, hogy a radikálisok azon igyekezetükben, hogy megmeneküljenek a „kapitalizmus purgatóriumától”, elutasították azt a folyamatot, amelyen a nyugati államok végighaladtak a tudomány és a technika nagy sikereinek eléréséig, ám nem vetették el a kész eredmények alkalmazását; a vasút esetében elutasították a tudomány és a technika egy kapitális vívmányát. Ebben a kérdésben manifesztálódott a haladók és a radikálisok közötti minden különbség. Egyetlenegy dologban értettek csupán egyet, nevezetesen abban, hogy sorsdöntő ügyről van szó. Arról, hogy Szerbia merre fordul: Keletnek, amelynek központja Oroszország, vagy pedig Nyugatnak, amelynek Ausztria-Magyarország a paradigmája.”

Magyarország, illetve az Osztrák-Magyar Monarchia sokkal nagyobb szerepet játszott Szerbia fejlődésében, a Nyugathoz való kötődésében, a nyugati eszmék, társadalmi, jogi, tudományos eszmék alkalmazása tekintetében, mint – a két állam politikai kapcsolat-történetét nem ismervén – ez a mai köztudatban elterjedt. Érvényes ez mind a szerb, mind pedig a magyar társadalomra. Lényegében ezt a következtetést is levonhatjuk a tanulmánykötetnek itt emlegetett írásából, de a többi alapján is. A kötetben ugyan nem akadunk olyan különálló tanulmányra, amely az akkori Magyarország területén élő szerbeknek az akkori Szerbia fejlődésére gyakorolt hatását elemezné, ám az emlegetett példákból is látszik ez.

„A vasútépítés az akkori, úttalan Szerbiában forradalmi újdonság volt, ami természetszerűleg váltott ki bizalmatlanságot és óvatosságot. Pszichológiai szempontból az ellenkezés érthető. Van azonban a dolognak politikai vonatkozása is, s itt már a tájékozottabbak nemcsak naiv patriarchálisok voltak. A vasút riadalmat keltett, de tudatosan riogattak is vele. Mint gonosz szellemet ábrázolták, félték tőle, mint a tűztől. Azt beszélték, hogy a kosovói vész óta Szerbiának nem volt még ilyen súlyos és fontos gondja, s figyel-

meztettek, hogy a kosovói szerencsétlenség visszaterhet.” Mai szemmel nézve nem ez volt a legfurcsább érv, hanem a következő: „[A Radikális Párt – MM.] A vasúti szerződés megüsitési kísérletében azonban gyakorlatias érvekkel is élt. Hangsúlyozták, hogy **egy nemzetközi szerződés semmire sem kötelezheti Szerbiát.**” [Kiemelés M.M.] Bizonyos Pera Velimirović mérnök hangoztatta, nem hisz a szerződés hasznos voltában, ellenkezőleg, meg van győződve, hogy igen káros az országra nézve. Mások azt bizonygatták, hogy az ország kulturális helyzete, az itt folyó termelés, az itteni szegények miatt nem engedhető meg, hogy vasút épüljön. Az ellenzék szerint a vasút «az az álnok kígyó», amelyet Szerbiának kell dédelgetnie, vagyis a sárkányt táplálnia, amely végül majd lenyeli őt.”

Mindezeket az idézeteket a parlamenti ülés vitájának jegyzőkönyvéből szemezgeti a szerző. A tervezett vasúti törvényt e súlyos, de hamis érvek ellenére elfogadta a többség. A szavazás eredménye: a 159 képviselő közül 97 szavazott mellette, 57 ellenzte, 5 pedig tartózkodott. Figyelembe kell azonban venni, hogy ekkor – mint fentebb jeleztük – a Haladó Párt tartotta kezében a kormányt, a már említett, európai műveltségű Milan Piroćanaccal a miniszterelnöki székben. A későbbi évtizedek választási eredményeként a Radikális Párt szinte ellenzék nélkül irányította az országot, a magyarok számára leginkább a trianoni békeszerződés idejéből ismert Nikola Pašić-tyal a kormányrúd mellett. A fentebb idézett érvekből megítélhetjük, hogy mennyire volt elkötelezve az európai közeledés mellett. A jelenleginél jóval részletesebb tanulmány kellene ahhoz, hogy kielemezzük: mégis miért őt, pártját és az általa irányított országot támogatta Európa s a második világháborút lezáró béketárgyalások diktátumainak megfogalmazói, s nem az Európába kétségtelenül minden tekintetben beintegrálódott Magyarországot.

Az ellenzékiek érvelésén kívül nem kevésbé érdekes látni azt is, hogyan argumentáltak a kormánypárti képviselők a vasút építése mellett.

A parlamenti vitában Stojan Novaković pl. így: „...Egyébként azt akarjuk mondani: mi képtelenek vagyunk más népekkel megküzdeni? Hogy a szerbek képtelenek a fejlődésre? Hogy nem akarják elfogadni az európai eszméket? Nem kell nekik a méterrendszer, a távírat, a posta, a dinár pénzrendszere? ... Mi nem szökhethünk meg Európa elől! Vele egy közösségben és társadalomban kell lennünk. Ha küzde-

nünk kell vele, alkalmaznunk kell azokat az eszközöket és erőket, amelyekkel bennünket fenyeget.”

A szerző megállapítja, hogy a vasúttörvényt ugyan elfogadta a képviselőház, ám a szerb állam és társadalom európai felzárkóztatása ezzel éppen csak megkezdődött, s nem fejeződött be még a XX. század első évtizedében sem. Ekkortól pedig – megítélésünk szerint elsősorban a világháború végkimenetelének következtében – Szerbia fejlődése egészen más irányt vett. Szerzőnk felidézi azt a korabeli egyik véleményét, mely szerint „Szerbia kétségtelenül eszmei maradiságban szenved” és hogy „ennek egyik oka a radikalizmus és a Radikális Párt, amely kifejezésre juttatta: nincs érzéke az állami közösség iránt, homályos és zavaros felfogása van az állami szükségletekről”. Jovan Skerlićet idézve L.P. azt fejtegeti, hogy „Szerbia sorsa ennek a patriarchális konzervativizmusnak és reakciós demagógiának a kiirtásától függ, amiből minden rossz ered nemcsak a radikalizmus, hanem az egész politikai élet vonatkozásában. E tekintetben teljes joggal mondhatjuk: Szerbiában vagy európai demokratizmus lesz, vagy egyáltalán nem lesz.”

A vasúttörvény körüli huzavonáról szóló fejezetet a szerző azzal zárja, hogy idéz néhány gondolatot nyugati szerzőktől, akik a XX. század első évtizedének Szerbiájával foglalkoztak. Az angol *The Near East* folyóirat igencsak furcsa megállapítását tárja elénk többek között: miután leszögezi, hogy még azoknak a szerbeknek sincsen kellő tudásuk, akik Ausztriában, Magyarországon, Oroszországban és Franciaországban képezték magukat, hozzáfűzi, hogy szegénységüket nem lehetett elrejteni semmiféle fényes mázzal. A folyóirat ezt írta ezekről az iskolázottakról: „Fekete ruhában járnak, politikával foglalkoznak, néha kereskedelemmel... Ha tartózkodnak a lopástól és más gyanús eszközöktől, sikerül nekik igen szerény életet élniük”. A továbbiakban a folyóirat azt is állítja az említettekről, hogy eszméik felületesek és éretlenek, a „függetlenségről” és a „jellemességről” alkotott véleményük pedig igen meghatározhatatlan. Magatartásukat alattvalóinak minősíti, majd még ezt is írja róluk. „A minisztereket cserélgetni lehet, fordulatok idején a dinasztiák megdönthetők, s ők készek mindenki szolgálatába állni, aki éppen hatalmon van, vagy elárulhatják uraikat, ha ebből valami hasznot látnak, vagy ez célszerűnek tetszik nekik. Kedvenc jelmondatuk: „valahogyan meg kell élni”, s életük legfőbb gondja, hogy ne veszítsék el fizetésüket és nyugdíjukat, ami nélkülözhetetlennek látszik nekik és családjuk számára.”

Más jellegzetességek

A vasúttörvény körüli vita azonban – megítélésünk szerint – viszonylag még demokratikusnak minősíthető, hiszen – a róla írt tanulmányból következtetve – lényegében megmaradt a parlamenti keretek között. Egy másik tanulmányban azonban már véres, a politikai élethez tartozó mindennapi eseményekről és eszközökről szerezhetünk tudomást, amelyek jellemzőek voltak a XIX. századi Szerbiára. Későbbi korunkban a következményeit mi, délvidéki magyarok is megtapasztalhattuk. Előbb az első világháború utáni időben, de különösen a másodiknak a végén, 1944 utolsó és 1945 első hónapjaiban. Tapasztalhatta a világ is, szörnyülködve, a XX. század utolsó évtizedében, amikor azok a politikusok irányították Szerbia életét – illetve kis ideig a második és a harmadik Jugoszláviáét is –, akiknek a kezéhez nem csak a testvérnépek vére tapadt, hanem saját népüké is. Gondoljunk csak a legnevezetesebb áldozatokra: Petar Stambolić volt szerb államfő, Slavko Čuruvija újságíró, Zoran Đinđić miniszterelnök meggyilkolására, de a sort folytathatnánk még sokáig. Hasonló gyilkosságok tömegesen zajlottak le a XIX. század második felében Szerbiában, amikor a politikai pártok egymással számoltak le, illetve amikor a radikálisok kiiktatták a politikai életből ellenfeleiket. Erre szolgált sok példát a szerző a *Politički protivnik kao neprijatelj* [Politikai ellenfél mint ellenség] című tanulmányában.

Van benne egy meglepő, az 1980-as évek végén az egész Jugoszláviában zajló tömeghisztériában megismétlődött eseménysor. Emlékezhetünk rá, hogy akkoriban – Milošević országlásának kezdetén – hatalmas, esetenként milliós tömegek utazgattak az ország egyik végéből a másikba, s szinte a pusztá jelenlétükkel döntötték meg ennek az új szerb vezérnek a szándékaival szembeszegülő hatalmakat. A Vajdaság önállóságát egy ilyen, szerbül *dogadanje naroda* /*megtörtént a nép(akarat)*/ elnevezéssel illetett eseménysorral nullázták le. Ennek a Vajdaság sorsát máig súlyosan befolyásoló eseménynek ugyan külön neve volt – joghurtforradalom –, lényegében azonban ez is egy „dogadanje naroda” volt. A fentebb nevezett tanulmány azzal a történettel foglalkozik, ami a XIX. század nyolcvanas éveinek végén kezdődött, amikor ugyanis a radikálisok megdöntötték a haladó – nyugati beállítottságú – párt uralmát. A szerb politika lényegében két irányzatra bomlott: egyik része a Kelet felé fordult, ez Oroszországtól várt segítséget, a másik pedig a Nyugat felé, s első nyugati szomszédját, az

Osztrák-Magyar Monarchiát tekintette követendő példának. A ruszofil és a nyugati orientáltságú politikusok közötti viszonyok az ország önállóságának elnyerése óta eltelt néhány esztendő alatt annyira megromlottak, hogy Nikola Krstić történész 1895-ben ezt jegyzi fel naplójában: „Vannak politikai pártok, amelyek készek egymás kiirtására.” Egy ilyen folyamat zajlott is már akkoriban, amit *veliki narodni odisaj* néven emlegettek. Talán *nagy népi sóhajnak* lehetne magyarul mondani. Lényegében ez is olyan volt, mint a száz évvel későbbi, fentebb említett *događanje naroda*: szélsőséges szerb nacionalista erők a hisztériakeltésig meglovagolták a szerb tömegekben élő indulatokat, s véres ellenségirtásra sarkallták. A tömeg elég gyorsan szervezkedni kezdett, fegyveres egységekbe tömörültek az ellenségeikre fenekedők, vagyis a politikai ellenfelek, illetve pontosabban a radikálisok irányította tömegek, amelyeknek a Haladó párti politikusok kiirtása volt a céljuk. Minden társadalmi szinten. Tanulmányunk szerzője szerint a leszámolásnak többféle formája volt, közülük négyet tételesen felsorol és elemezget.

Első helyen a gyilkosságot említi, megállapítva, hogy a Haladó pártiak közül 140 politikust öltek meg az első időben. „Ezeket a gyilkosságokat iszonyatos kegyetlenkedések jellemezték. Bizonyos értelemben rituálisak, amit egyes szerzők **pogánysággal** [kiemelés: M.M.] magyaráltak”. A szerző idéz egy példát, amelyben szerinte töményen megnyilvánul a politikai ellenséggel való leszámolás minden jellegzetessége, s emiatt a példát antologikusnak minősíti. A korabeli *Videlo* című lapból idézi. „Jovan ^ujović, Bobova helység jegyzőjének meggyilkolása [valószínűleg a Valjevo melletti kis faluról van szó – M.M.] olyan módon történt, hogy felháborodik felette a lelkiismeret és az arcot szégyenpir borítja el. Amíg verték a helyi kocsmában, a csöcselék kólót járt körülötte, amikor pedig már kezdett elalélni, akkor kivitték a kocsmába és vízzel öntözve magához térítették. Itt is kólóztak körülötte. Miután a locsolás sikerrel járt, bevitték ismét a kocsmába és újra verték zeneszó és tánc mellett. Ezt néhányszor így megismételték. Amikor végre kiszenvedett, levágva a fülét és orrát, fityegősre levágva alsó állkapcsát, kite tették az útra.

Azt beszéljük, hogy mindezt Gaja Miloradović rendezte. A nyomozó hatóság letartóztatta, de nyomban el is engedte. Most az hírlík, hogy ismét a nép közé ment, s ismét vérengzéssel fenyegetőzik. A nyomozó hatóság keresi, de még nem talált rá.”

Szerzőnk megemlíti, hogy kilenc év alatt, amíg a nagy népi sóhaj tartott, összesen 377 Haladó párti politikust gyilkoltak le, mindannyiukról van név szerinti személyi adat. Rajko Nikolić, aki egy 1979-ben kiadott könyvében feldolgozta ezeket a gyilkosságokat, ezt írja: „Nem várták az éj közeledtét a párt tekintélyesei és vezetői. A sötétség a golyót és a dorongot hozta magával. A politikai indulatokat az ellenfél fejevével csendesítették. És minél nagyobb volt a politikai ellentét, s minél szívósabb a politikai presztízs, annál több áldozat esett mindenütt. A politikai szenvedély a pártoskodókból vérengzőket formált”.

Más tanulmányában a szerző külön feldolgozza azt a társadalmi rendet, amelyben a gyilkosságokat végrehajtottak szervezkedhettek, elkövethették tetteiket, s ezt követően nyugodtan élhették tovább megszokott életüket. Az őket rejtegetők el voltak irántuk kötelezve, általában életveszélyben sem árulták el védeceiket, mert tisztában voltak vele, hogy az árulásért a biztos megtorlás jár, ami egyértelműen az árulók lemeszárlását jelentette, esetleg ennél sokkal többet is, például egész családok kiirtását, teljes vagyonuk elvesztését.

A szerzőnk által említett második módszer, amellyel a politikai ellenféllel annak idején leszámoltak, a vagyon elleni cselekményt jelentette: lerombolták a lakóházat és a gazdasági épületeket, szétverték a lakberendezést, tönkretették a megművelt földterületeket, elsősorban a gyümölcsöst, szőlőskertet és egyéb, többéves telepítésű ültetvényeket. A már említett *Videlo* lapot idézve megállapítja, hogy a vagyonból a leszámolást végzők általában csak a készpénzt vitték magukkal.

Harmadikként említett módja a leszámolásnak a kisebb helységek teljes megsemmisítése volt. Esetleg egy-egy familia elüldözése a helységből. Ćedomilij Mijatović, a Haladó Párt egyik vezetője megemlíti, hogy abban az időben ilyen események miatt mintegy hatvan család menekült el Szerbiából Romániába.

Végül negyedikként szót ejt arról, hogy a haladóbelieket nem csak fizikailag és vagyonilag semmisítették meg, hanem lelkileg is gyötörték őket, általában a tömeg gyönyörködtetésére. Ostorral verték, s elterjedt szokás volt, hogy nyergelték őket; a falu tekintélyes vezetőit: tanítókat, papokat.

A király, és általában a hatóság, mindezt elnézte; a bántalmazottakat bűnősként ábrázolták, gyakran oly módon, hogy azt hirdették róluk, magatartásukkal ki-provokálták a történeteket. A kornak már említett egyik politikusa és jogtudósa, Milan Piroćanac – két koráb-

bi periódusban a szerb kormány elnöke – ezt jegyezte fel nagyhirű naplójában, amely csak 2004-ben lett kiadva: „Az ország belsejében történt mészárlás miatt népünk Európa legvadabb népének tűnik. Hol láttak eddig olyat, hogy szomszéd a szomszédot karóba húzza. Ezen az úton a biztos anarchia felé haladunk, az országnak azonban joga van, hogy a művelt világ előtt ne szégyenkezzen, és ne menjen tönkre”. A naplóíró a történetekért a királyt, de különösképpen a Népi Radikális Pártot tette felelőssé.

L.P. megállapítja, hogy a *nagy népi sóhajjal* a Haladó Pártot szétverték. A már többször említett Videlo lapból merítve ismét, idézi a következőt: „E kiméretlen pusztításban, mindenütt, mint valami suttogó kísértet nyomában terjedt a jelmondat: Tizenöt nap alatt minden haladóbelit el kell takarítani, és ezért senkinek nem kell felelnie.”

Nem is igen történt felelősségre vonás. Nyilván ennek a következménye, hogy ez a szemlélet – vagyis az ellenfél azonosítása az ellenséggel –, valamint a módszer – vagyis a rivális személyek kiirtása –, ma is él, illetve szokásban van.

Japar Werdén, 1884. (tulajdonos Móra Ferenc Múzeum, Szeged)